

УДК 316.772.2:654.19-043.2

Тереза Боднар

ВПЛИВ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЙ НА СПРИЙНЯТТЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

У статті здійснюється аналіз основних факторів, які впливали на сприйняття подій Французької революції її сучасниками у Великій Британії. Спадок Французької революції заслужено вважається світовим надбанням. Досягнення революції, у тому числі, затвердження прав людини і громадянина, оновлення багатовікового устрою держави, емансипація громадянських еліт у дусі філософії Просвітництва супроводжувалися, з іншого боку, радикалізацією демократичного руху та встановленням якобінської диктатури терору. Ідеї, які стали натхненням для Французької революції, а також ряд історичних прецедентів, який вона започаткувала, викликали резонанс у сучасників далеко за межами Франції і Велика Британія не стала у цьому плані винятком.

Метою статті є визначення, наскільки значний вплив на бачення та оцінку історичних подій очима сучасників – громадян іншої держави – можуть мати внутрішньополітичні події та національні традиції цієї держави.

Ключові слова: революція, Французька революція, преса, якобінізм, консерватори, віги.

Тематика, що розглядається у даній статті, знаходить відображення у працях багатьох зарубіжних дослідників, серед них: Е. Маклеод, Р. Матер, Д. Норман, В. Палмер, М. Фіпп, Дж. Х. Сміт, М. Вілес.

Неминуче на характер вражень і спостережень британців за подіями Французької революції вплинув власний історичний досвід цієї країни та її відносин з Францією. Велика Британія була державою, яка пережила громадянську війну у сімнадцятому столітті, усунення від влади короля, його страту, встановлення республіки, і тим не менш, знову повернулася до монархічного устрою. Значення Славної революції 1688 р. теж було суттєвим – в її результаті були розширені повноваження парламенту. Такий досвід революцій багато в чому зумовлював ставлення британців до подій на континенті, встановлюючи певні очікування щодо характеру їх розгортання. «Неможливо», писав у 1791 році священник і громадський діяч Джозеф Прістлі, «роздумувати про недавню Французьку революцію, забуваючи про ту, яка відбулась в Англії у 1688 р.» [10]. Широке зацікавлення революцією по той бік Ла-Маншу було зумовлено також і геополітичним аспектом – Британія і Франція, будучи одними з найпотужніших держав у Західній Європі, протягом століть перебували у стані конкуренції, якщо не відкритої ворожнечі. Одним з прикладів цього може слугувати період Столітньої війни 1337 – 1453 рр., у ході якої, на думку деяких істориків, і було сформовано національні ідентичності обох держав [1]. Події на континенті викликали інтерес у тому числі з точки зору їхнього впливу на зростання чи зниження могутності Франції. До значущих чинників варто віднести релігійний – саме він був у центрі названих англійських революцій – у Великій Британії, як у протестантській країні, у деякій мірі вітали зниження ролі католицької церкви, що відбулося у революційній Франції.

Станом на кінець вісімнадцятого століття у Великій Британії почав стрімко зростати соціально-політичний неспокій. Це був також період дискусій, які зосередились навколо єдиного питання – питання прав людини. Ліберали та радикали відстоювали нові революційно-демократичні ідеї, натомість роялісти рішуче протистояли будь-яким соціальним реформам. Вони вірили, що подібні ідеї можуть

нашкодити давній, усталеній традиції британського конституційного порядку [15]. Коли йшлося про обговорення подій у Франції, де дії революціонерів впевнено тяжіли до повалення монархії, деякі англійці вважали, що Людовік XVI отримав те, на що заслуговував, – за його втручання у суперечності між Британією та її американськими колоніями. Інші передчували, що революція піде Великій Британії лише на користь, підриваючи економічну та політичну потужність Франції. Ще інші дотримувалися позиції вичікування, яку на певний час зайняв прем'єр-міністр Вільям Пітт [16].

Досвід минулого, а саме, Славної революції, багато в чому служив зразком для розуміння поняття революції. Як британські, так і французькі спостерігачі вважали, що падіння Якова II було більш ніж двірцевим переворотом чи простою зміною у престолонаслідуванні. Термін «революція» у той час застосовувався, коли йшлося про факт непослідовності чи зловживання владою у виконанні конституції, і саме у такому контексті його розуміли у вісімнадцятому столітті [8, с. 189]. Тому, коли Артур Янг, англійський письменник та економіст, який під час революції подорожував Францією, а пізніше, депутат Національного конвенту Каміль Демулен оголосили влітку і пізньою осінню 1789 року, що революція у Франції завершилась, і мета її досягнена, це не було результатом політичної короткозорості. Навпаки, вони правильно, з точки зору вісімнадцятого століття припускали, що коли абсолютна монархія пішла на поступки вимогам інституцій, які репрезентують народ, відбулась докорінна конституційна зміна. Тому новини про початкову, відносно мирну фазу революції спостерігачі з Британії зустріли з ентузіазмом. Дехто навіть вважав, що Франція таким чином усуває абсолютизм на користь конституції на британський зразок [9].

Основним джерелом інформації про Французьку революцію для британців залишались подекуди свідчення очевидців – мандрівників та письменників, – а також преса. Остання зберігала найпотужніший вплив, зокрема газета «The Times» тримала руку на пульсі подій, черпаючи відомості з джерел та звітів першочергової важливості. Інші видання користувалися також інформацією з британських комерційних та дипломатичних ресурсів чи французьких урядових газет. Зміст тематичних церковних проповідей, памфлетів, сатиричних публікацій, що користувалися значним попитом у суспільстві, також базувався на інформації з газет. Переважна більшість британців навряд чи могла користуватися доступом до джерел, які висвітлювали ситуацію з різних сторін, до солідних аналітичних відомостей, не вивчала докладно газет і не надто цікавилася брошурами та іншими коментарями революційних подій. Такий стан речей тривав до того часу, коли революція втрутилася у життя британців через війну, яка безпосередньо вплинула на їхнє життя – через воєнну мобілізацію, підвищення податків, вплив на виробництво та торгівлю, спорудження берегових укріплень. Коли у лютому 1793 р. революційна Франція оголосила Великій Британії війну, Французька революція стала особистою справою багатьох, і хоча деякі прошарки суспільства отримали від неї зиск, вона навряд чи налаштувала британський народ на позитивне ставлення до революції [4].

Преса слугувала також інструментом вираження точки зору на події у Франції з боку консервативної та ліберальної частин британського істеблішменту. Перша традиційно більш прихильно ставилась до французької монархії, ніж друга. З іншого боку, точки зору обох зазнавали змін та переосмислення по мірі того, як революція зазнавала радикалізації.

Іншим фактором впливу на думку британців про Французьку революцію була міграція французів до Великої Британії. Вона відбувалась у кілька хвиль. Перша з них пройшла у 1789–1790-х роках; далі наплив мігрантів збільшився у 1792 р. у зв'язку з невдалою спробою втечі монаршої родини у Варенн. Але, мабуть, найбільшим

поштовхом покинути революційну республіку був указ про реквізицію майна аристократії у вересні 1792 р. і про «вічне» вигнання у жовтні того ж року [17, с. 10]. Це, звісно, не дало британцям симпатії до французької влади, натомість, вигнанців вважали жертвами несправедливості. На противагу якобінцям, які жорстоко відкинули і наразили на небезпеку життя потенційно небезпечної соціальної групи, британський уряд міг, приймаючи мігрантів з Франції, продемонструвати гуманне ставлення до тих, кому пощастило живими втекти від революції [17, с. 4].

Однак у цьому питанні, звичайно, як соціум, так і уряд не завжди могли дозволити собі безмежну щедрість. Додатковим свідченням інтенсифікації міграції з Франції станом на осінь 1792 р. була реакція британського парламенту у вигляді прийняття Закону про іноземців 19 грудня 1792 р., який регулював неконтрольований наплив французьких громадян, адже останній спричинив серйозне занепокоєння серед урядових кіл, які побоювалися проникнення у країну революційних шпигунів та диверсантів [5].

Будучи загалом вороже налаштованою до Французької революції з 1792 р. і пізніше, переважна більшість міністрів та роялістів була, окрім цього, достатньо зайнята внутрішньою політикою та соціальними питаннями. Зростання неспокою у Британії на пряму стосувалося розвитку подій у Франції, тому консерватори мали всі причини прагнути, щоб остання або відновила дореволюційний режим, або повернулась до однієї з ранніх, ліберальніших стадій революції [4].

На зміну ставлення міністрів та роялістів щодо Французької революції сильно повпливала потужна хвиля радикалізації у самій Британії з 1792 р. Її пов'язували, звісно ж, з прикладом революції на континенті [4, с. 981–382]. Побоюючись повстання, подібного до повстання у Франції, прем'єр-міністр Вільям Пітт здійснив низку репресивних реформ, відомих як «терор Пітта». Були здійснені політичні арешти, до радикальних груп засилали шпигунів. Видання королівських прокламацій проти крамольних праць ознаменувало початок жорсткої державної цензури [3]. Побоювання уряду перед народним повстанням загострилися в листопаді та грудні 1792 р., коли французи пообіцяли збройну підтримку всім підданам, а столиця охопила чутки про повстання в Лондоні [9]. Як тільки в 1793 р. почалася війна з Францією, влада прагнула обмежити діяльність реформаторських товариств під виглядом міркувань національної безпеки. Існувало твердження, що британські реформатори занадто схожі на французьких якобінців, найпотужнішу і крайню революційну фракцію [5].

З ентузіазмом вітали революцію всі, чи майже всі опозиційні віги. Подібно до консерваторів, вони з самого початку сподівалися, що революція буде французьким еквівалентом Славної революції. Чарлз Фокс, наприклад, вважав революцію продовженням серії епохальних подій: Реформації, Англійської громадянської війни, Славної революції та Американської революції, кожна з яких мала на меті не стільки встановити принцип народного суверенітету, скільки зменшити повноваження виконавчої влади [4, с. 383].

У Декларації прав людини і громадянина 1789 р. природні права та права громадянства переплітались, і вірність нації була менш важливою, ніж дотримання природного права. Це універсальне визначення громадянського залучення надихнуло багатьох британських реформаторів побачити у Французькій революції встановлення такого типу громадянства, що застосовується ширше в європейському контексті, і виходить за межі національних кордонів. Рішення Національної асамблеї Франції надати статус громадянства таким іноземцям, як Томас Пейн, Вільям Вільберфорс та Джеремі Бентам, було розглянуто як доказ того, що революція визначила членство в громаді згідно з логікою природних, універсальних, прав, а не національності [11].

Поширення європейської війни на Британію у 1793 р. зробило революцію питанням національної безпеки. Для таких політиків, як герцог Портлендський, Вільям Віндхем та лорд Спенсер, національна безпека була понад усе, тому у період між 1791 та 1794 рр. вони по черзі залишали лави опозиції, щоб висловитися, а у деяких випадках, і долучитися до уряду на підтримку продовження воєнних дій. Вони перейшли на інший бік з огляду на неприязнь до ідей революції, і ця неприязнь мала бути дуже сильною, щоб змусити їх відступити від своїх традиційних переконань. Таким чином, саме ці діячі дуже часто виявлялися найбільш ідейними контрреволюціонерами в уряді [4, с. 384].

Прихильники Чарлза Фокса (яких назвали фоксистами), хоч і були шоковані проявами жорстокості у Франції у серпні та вересні 1792 р., намагалися пояснити їх революційними зловживаннями, паралельно звинувачуючи консерваторів у перебільшенні їхнього масштабу. Вони стверджували, що причини цих подій можна зрозуміти, якщо не виправдати, адже революція спричинила такий значний сплеск енергії, яку раніше придушували гнітом абсолютизму, що її неможливо було одразу ж взяти під контроль. Фоксисти засуджували континентальну війну (і участь у ній Великобританії) проти революційної Франції, як війну деспотів проти самого принципу свободи. Австрія і Пруссія оголосили війну Франції у квітні та червні 1792 р. відповідно, – і саме це, на думку фоксистів, стало причиною того, що революція швидко скотилась на рейки жакливого насилля. Росія, Австрія і Пруссія, держави, які розділили між собою Польщу, – не найкращий вибір союзників з точки зору захисту моралі, з яким традиційно асоціювала себе Британія. Опозиційні віги навіть висловлювали схвалення, коли французька армія здобувала перемоги над військами коаліції, чим, логічно, викликали засудження і сатиру, в якій їх називали «п'ятою колоною» та «якобінцями». Однак насправді вони теж були розчаровані багатьма проявами нової французької політики і діями режимів, що змінювали один одного після 1791 р. Поряд із цим опозиціонери підтримували повалення монархії та наполягали, що вона не може і не повинна бути відновлена [4].

Радикальні реформатори у Великобританії ще більше підтримували революцію у Франції, ніж фокситські віги. Вони захоплювались як метою, яку вона сповідувала, так і героїзмом її учасників. Для обговорення подій у Франції протягом 1791 року створювались радикальні клуби та товариства. Симпатія та ентузіазм до французького проєкту втілювалась у практичних заходах підтримки, направленні делегацій для заохочення та матеріальної допомоги революціонерам у вигляді одягу, взуття та боєприпасів [4].

Як і опозиційні віги, радикали розглядали революцію у Франції як наступницю Славної та Американської революцій і вважали її доказом того, що прогрес захисту прав людини продовжується; вони вірили, що реформи дуже скоро охоплять решту Європи. Радикали, однак, на відміну від фокситів, вважали, що Французька революція була ще більш прогресивною, ніж Славна або Американська революції. Підтримуючи революцію, радикали виступали проти війни з Францією. Якобінізм, на думку радикальних політиків, був лише реакцією на масштабні політичні катаклізми. Це і привернуло до них увагу соціуму у, знову ж таки, негативному світлі. Така риторика давала можливість роялістам засуджувати радикалів за відсутність патріотизму та навіть називати їх зрадниками. Доволі характерно, однак і те, що більшість британських радикалів почала зі зростаючою обережністю ставитись до Французької революції починаючи з 1793 р. Навіть намагаючись захищати її досягнення, вони не засуджували революцію як таку, що неминуче наближається до екстремізму (як це робили консерватори), але її все менше вважали зразком демократії, гідним

наслідування. Все частіше, натомість, зверталися до стабільнішої та менш кровопролитної американської моделі республіканської форми правління [4, с. 389].

Політична дискусія про сутність Французької революції майже одразу перейшла до широкого публічного обговорення. У 1790 році Едмунд Берк, впливовий англо-ірландський філософ, консервативний політичний діяч та член партії вігів, написав критичну працю «Роздуми про революцію у Франції», у якій викривав недоліки революції та помилки радикалів, що намагалися спровокувати подібний сценарій розвитку подій в Британії [2]. Цей масштабний консервативний твір, який передвіщав руйнацію Франції та початок війни у Європі, був чи не найбільш потужним фактором у формуванні ворожої думки британського суспільства про Французьку революцію [12]. З інтересом слідкуючи за революцією з самого початку, Берк казав, що не поспішатиме хвалити революцію у Франції, поки не буде зрозуміло, чи вона змогла забезпечити, щоб життя, власність і свобода думки були захищені від зловживань, бо без цих основоположних прав свобода у не існуватиме [16, с. 20].

Критика Берка була зосереджена, серед іншого, на постулатах, на яких революціонери будували свою діяльність. Він наполягав на відкиненні ідей так званих «абстрактних прав», засудження автора було спрямовано перш за все на тих відірваних від реальності інтелектуалів, які намагалися втілити цю абстракцію у політичну реальність, не зважаючи на обставини і не розрізняючи їх для різних держав, політичних систем, національних особливостей [12]. Захисники абстрактних прав зневажливо відмовляються від усіх традицій та правил, які не цілком відповідають їхньому поняттю про справедливість [13]. Однак революція може бути виправдана, лише поки вона відбувається в ім'я прав людини, але революціонери у Франції, здобувши владу, швидко довели, що вони не можуть керувати згідно з тими принципами, які вони відстоювали. Натомість, як і будь-який уряд до них (включно з тим, проти якого вони боролися), якобінці виявили, що здійснення влади неможливе без порушення тих самих принципів, до яких вони апелювали на початку [14].

Твір Едмунда Берка спричинив сплеск інтенсивних дебатів з фундаментальних політичних питань у вигляді більш ніж трьох сотень памфлетів, праць письменників та громадських діячів, а також безліч новел, поетичних творів, популярних пісень та карикатур [9]. Берка критикували за снобізм, схильність до конспірології та застарілих упереджень, а також за відсутність уваги до реальних проблем бідності та соціальної несправедливості, з якими зіткнулася велика кількість французів напередодні революції.

У ході дебатів про Французьку революцію іншим «бестселером» був памфлет Томаса Пейна «Права людини». У цьому творі він висловлював переконання у існуванні природних прав та їх божественному походженні. Ці права були встановлені раніше, ніж була заснована будь-яка держава чи утворене будь-яке суспільство; їх неможливо скасувати. Пейн був переконаний, що бідні та слабкі повинні бути захищеними від експлуатації з боку багатих та могутніх. Він уявляв модель кращого суспільства у вигляді народного урядування в індивідуалістичному соціумі, де робота над забезпеченням істинних інтересів здійснювалася б із якомога меншим втручанням з боку уряду [16, с. 23–24]. Пейн не вважав обґрунтованою думку, яку поділяв Берк, що справжні права засновані на звичаях, прецедентах і досвіді попередніх поколінь: «марнославство і самовпевненість цього «правління з могили» – найбільш обурлива і найнахабніша з усіх тираній» [7].

Дискусія, розпалена Французькою революцією, не просто надихнула на інтелектуальні дискусії в освічених колах. Досить скоро під впливом ідей Пейна у Великій Британії почали формуватись політичні об'єднання, і багато їхніх учасників

відкрито виступали за революцію. До середини 1790-х таких груп було щонайменше 80 по Англії; проте не всі з них підтримували докорінні зміни. Наприклад, Лондонське кореспондентське товариство, засноване у 1792 р., скоріше агітувало за парламентську реформу, а не за повалення існуючого ладу та встановлення республіки. Під час напруженого 1792-го, коли війна з Францією неминуче наближалась, утворювались товариства роялістів, зокрема у Манчестері, а також подібні асоціації по всій країні. Їхньою метою було організувати патріотичні й антифранцузькі сили на захист короля та країни. Пересічні громадяни, а також багаті та впливові підтримували ці групи. Багато хто думав, що нові революційні ідеї становлять загрозу для нації. Таким чином, все більше зростала підтримка консерватизму і лави роялістів поповнювалися [15]. Проте саме під час Французької революції та під впливом поняття Пейна про універсальні права, робітники вперше почали об'єднуватися в політичні групи та закликати до реформ, які дозволять їм брати у наступні роки більш активну участь у визначенні способу управління країною [5].

Страта Людовіка XVI у 1793 р. та криваві події якобінського терору, на думку багатьох, втілили прогнози і побоювання Берка, але багато хто також продовжував вірити в ідеали, заради розпочалась революція. Рішення уряду вступити у війну з Францією у коаліції з іншими європейськими державами жорстко критикували, проте дедалі агресивніша поведінка Французької республіки у наступні роки суттєво знизила ентузіазм опозиції [6].

Підсумовуючи, можна узагальнити таку градацію ставлення провідних політичних груп Великої Британії до подій на континенті: консерватори із застереженнями ставились до революції та часто її засуджували, ліберали виявляли більш прихильну до неї позицію, а радикальні політики були схильні виправдовувати дії французьких революціонерів більше, ніж це було прийнято (за що часто зазнавали порівняння із загрозливими якобінцями). Важливо відзначити, що попри ці доволі показові характеристики, навіть у партіях, що дотримувались чітких політичних поглядів позиція далеко не завжди була однозначною й остаточною. Як правило, усі, включно з найбільш відданими прихильниками Французької революції, мусили проявляти обережність, коли йшлося про її радикальну фазу і диктатуру терору. Інший популярний аспект дискурсу зав'язувався на основі порівняння подій 1789 р. і далі зі Славною революцією 1688 року у Британії. Якщо на початку реформування французького суспільства британці вважали подібність обох сценаріїв цілком вірогідною, то у наступні роки їм довелося відкинути цю думку. Приклади відомих письменників, політиків, публіцистів та філософів, зокрема Едмунда Берка і Томаса Пейна, які дискутували про сутність Французької революції, конкретизують ці тенденції. Розвиток Французької революції та її трансформації у переважній більшості випадків оцінювали крізь призму її дійсного і потенційного впливу на національні реалії Великої Британії.

1. Фавье, Жан. Столетняя война. Москва: Евразия, 2009.
2. Edmund Burke's opposition to the French Revolution. King's College London. URL: <https://kingscollections.org/exhibitions/specialcollections/revolution!/the-french-revolution/edmund-burkes-opposition-to-the-french-revolution> (date of reference: 27.10.2019).
3. Loxton, Alice. What Did Britain Think of The French Revolution? History Hit, 2019. URL: <https://www.historyhit.com/what-did-britain-think-of-the-french-revolution/> (date of reference: 24.10.2019).

4. Macleod, Emma. British spectators of the French Revolution: the view from across the Channel, 2015. P. 377–392.
5. Mather, Ruth. The impact of the French Revolution in Britain. British Library, 2014.
6. Norman, Daniel. How did the French Revolution affect England? National Trust. URL: <https://www.nationaltrust.org.uk/features/how-did-the-french-revolution-affect-england> (date of reference: 25.10.2019).
7. Paine, Thomas. The Rights of Man. URL: <https://oll.libertyfund.org/title/paine-the-rights-of-man-part-i-1791-ed> (date of reference: 24.10.2019).
8. Palmer, William. Edmund Burke and the French Revolution: Notes on the Genesis of the Reflections. Cobly Quaterly, 1984. P. 181–190.
9. Philp, Dr Mark. Britain and the French Revolution. BBC, 2011. URL: http://www.bbc.co.uk/history/british/empire_seapower/british_french_rev_01.shtml (date of reference: 27.10.2019).
10. Priestley, Joseph. Letters to the Right Honourable Edmund Burke, 1791. URL: <https://oll.libertyfund.org/title/priestley-letters-to-the-right-honourable-edmund-burke> (date of reference: 25.10.2019).
11. Rogers, Rachel. «The definition of a virtuous man»: British Radicals' Views of Citizens and Citizenship in the French Revolutionary Era. The Revue Française de Civilisation Britannique. French journal of British studies, 2016.
12. Smith, George H. Edmund Burke, Intellectuals, and the French Revolution, Part 1. Libertarianism, 2014. URL: <https://www.libertarianism.org/columns/edmund-burke-intellectuals-french-revolution-part-1> (date of reference: 27.10.2019).
13. Smith, George H. Edmund Burke, Intellectuals, and the French Revolution, Part 2. Libertarianism, 2014. URL: <https://www.libertarianism.org/columns/edmund-burke-intellectuals-french-revolution-part-2> (date of reference: 27.10.2019).
14. Smith, George H. Edmund Burke, Intellectuals, and the French Revolution, Part 3. Libertarianism, 2014. URL: <https://www.libertarianism.org/columns/edmund-burke-intellectuals-french-revolution-part-3> (date of reference: 27.10.2019).
15. The Struggle for Democracy. Britain and the French Revolution. URL: http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/struggle_democracy/revolution.htm . (date of reference: 28.10.2019).
16. Wheless, Martha Lingua. Reform and Democracy: British and American Reactions to the French Revolution, 1789-1801. Old Dominion University, 1988.
17. Whittaker, Callum. «La Généreuse Nation!» Britain and the French Emigration 1792 – 1802. Academia. URL: https://www.academia.edu/2909048/_La_Généreuse_Nation_Britain_and_the_French_Emigration_1792_1802 (date of reference: 29.10.2019).

References

1. Favye, Zhan. Stoletnyaya voyna. Moskva: Evraziya. 2009.
2. Edmund Burke's opposition to the French Revolution. *King's College London*. URL: <https://kingscollections.org/exhibitions/specialcollections/revolution!/the-french-revolution/edmund-burkes-opposition-to-the-french-revolution> (date of reference: 27.10.2019).
3. Loxton, Alice. What Did Britain Think of The French Revolution? *History Hit*, 2019. URL: <https://www.historyhit.com/what-did-britain-think-of-the-french-revolution/> (date of reference: 24.10.2019).

4. Macleod, Emma. British spectators of the French Revolution: the view from across the Channel, 2015. P. 377–392.
5. Mather, Ruth. The impact of the French Revolution in Britain. *British Library*, 2014.
6. Norman, Daniel. How did the French Revolution affect England? *National Trust*. URL: <https://www.nationaltrust.org.uk/features/how-did-the-french-revolution-affect-england> (date of reference: 25.10.2019).
7. Paine, Thomas. *The Rights of Man*. URL: <https://oll.libertyfund.org/title/paine-the-rights-of-man-part-i-1791-ed> (date of reference: 24.10.2019).
8. Palmer, William. Edmund Burke and the French Revolution: Notes on the Genesis of the Reflections. *Cobly Quarterly*, 1984. P. 181–190.
9. Philp, Dr Mark. Britain and the French Revolution. *BBC*, 2011. URL: http://www.bbc.co.uk/history/british/empire_seapower/british_french_rev_01.shtml (date of reference: 27.10.2019).
10. Priestley, Joseph. *Letters to the Right Honourable Edmund Burke*, 1791. URL: <https://oll.libertyfund.org/title/priestley-letters-to-the-right-honourable-edmund-burke> (date of reference: 25.10.2019).
11. Rogers, Rachel. «The definition of a virtuous man»: British Radicals' Views of Citizens and Citizenship in the French Revolutionary Era. *The Revue Française de Civilisation Britannique. French journal of British studies*, 2016.
12. Smith, George H. Edmund Burke, Intellectuals, and the French Revolution, Part 1. *Libertarianism*, 2014. URL: <https://www.libertarianism.org/columns/edmund-burke-intellectuals-french-revolution-part-1> (date of reference: 27.10.2019).
13. Smith, George H. Edmund Burke, Intellectuals, and the French Revolution, Part 2. *Libertarianism*, 2014. URL: <https://www.libertarianism.org/columns/edmund-burke-intellectuals-french-revolution-part-2> (date of reference: 27.10.2019).
14. Smith, George H. Edmund Burke, Intellectuals, and the French Revolution, Part 3. *Libertarianism*, 2014. URL: <https://www.libertarianism.org/columns/edmund-burke-intellectuals-french-revolution-part-3> (date of reference: 27.10.2019).
15. The Struggle for Democracy. Britain and the French Revolution. URL: http://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/struggle_democracy/revolution.htm. (date of reference: 28.10.2019).
16. Wheless, Martha Lingua. *Reform and Democracy: British and American Reactions to the French Revolution, 1789-1801*. Old Dominion University, 1988.
17. Whittaker, Callum. «La Génèreuse Nation!» Britain and the French Emigration 1792 1802. *Academia*. URL: https://www.academia.edu/2909048/La_Génèreuse_Nation_Britain_and_the_French_Emigration_1792_1802 (date of reference: 29.10.2019).

Bodnar Tereza. The influence of domestic political realities on the perception of the French Revolution in Great Britain

The following article discusses the key features which defined the perception of the French Revolution by its contemporaries in Great Britain.

The legacy of the French Revolution is deservedly considered as an attainment of universal historic progress. Achievements of the revolution, including the establishment of human and citizen rights, renewal of the long-lasting ruling regime, emancipation of civil

elites inspired by the ideals of the Age of Enlightenment were opposed by gradually increasing radicalization of revolutionary process and setting up of the Jacobin dictatorship of terror. The ideals which influenced the revolution and a line of historical precedents it launched had an impressive effect on the contemporaries far beyond France. The United Kingdom was no exception.

The aim of this article is to define the extent of influence which the domestic political tendencies and national traditions of the state may have on perception of the contemporary historical events, taking place in a foreign country, by its citizens.

Key words: revolution, the French Revolution, press, Jacobinism, the Conservatives, the Whigs.